

EMLÉKHELYEK

Magyar emlékek Lengyelország délkeleti részén

Lengyelország délkeleti részén, az egykori Galíciában utazva, lépten-nyomon magyar vonatkozású emlékeket találunk. A két egymással évszázadokon keresztül szomszédos ország történelme ezer szállal fonódott össze.

A lengyel és magyar nép közötti hagyományos jó kapcsolat, kölcsönös rokonszenv a két nép államalapításának idejére, ezer évvel ezelőtre vezethető vissza. A két nép szorosabb történelmi, politikai, gazdasági és kulturális kapcsolata az Árpád-ház és a Piast-dinasztia idején kezdtek kialakulni. A lengyel krónikák szerint dinasztikus kapcsolataink Géza fejedelem idején kezdődtek, akinek második felesége, Adelhaid a lengyel fejedelem lánya volt, majd Judit lányát Bátor Boleszlóhoz adta feleségül. Ezeket a házasságokat azonban a magyar történészek nem tartják valószínűnek. A hagyomány szerint Szent Imre herceg felesége is lengyel hercegnő volt. Ezek a régi legendák jól mutatják a két nép közötti korai szövetségi viszony létezését.

Vazul fiai, András, Béla és Levente hercegek lengyel földön találtak menedéket. Béla és fiai, Géza és László mindvégig számíthattak lengyel segítségre a német befolyás alatt álló Salamon elleni harcokban. Viszonzásul Szent László is menedéket adott az elűzött lengyel uralkodónak, Merész Boleszlónak. 1094-ben Ulászló Hermann lengyel fejedelem megsegítésére siet Krakkó alá, hogy megvédje az ellene lázadókkal szemben. A későbbi magyar uralkodók és trónkövetelők is gyakran fordultak lengyel segítségért.

A két nép közti szorosabb kapcsolatot a rokoni szálak biztosították, ezért történt számos házasságkötés a két uralkodóház között. Fehér Lések krakkói fejedelem lánya, Szalóme Kálmán herceg felesége lett. IV. Béla két szentéletű lánya, Kinga és Jolán Lengyelországba került, Szemérmes Boleszló és Ájtatos Boleszló feleségeként. Királyaink a lengyel kapcsolatokkal a német és cseh részről érkező támadások ellen kerestek szövetségest. Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András is Lengyelországból nősült, és a rokoni, szövetségi viszony az Árpádok kihalásával sem szűnt meg. Az Anjou Károly Róbert 1320-ban feleségül vette Lokitek Ulászló lányát, Erzsébetet.

Az utolsó Piast uralkodó, Nagy Kázmér halála után Nagy Lajos révén 1370–1382 közt a két ország perszonálunióban állt egymással. 1384-ben Lajos fiatalabbik lánya, Hedvig került a lengyel trónra, akinek házassága Jagelló Ulászló litván fejedelemmel a lengyel-litván uniót teremtette meg. Hedvig fiatalon halt meg, mégis nagy tiszteletnek örvend a lengyel nép körében. A következő évszázadban rövid ideig ismét létrejött a perszonálunió, III. Ulászlót (I. Ulászló néven) 1440-ben magyar királlyá választották, de nem sokáig uralkodhatott, mert 1444-ben a várnai csatában elesett.

A lengyel–magyar kapcsolatok gazdasági, kereskedelmi és kulturális téren is egyre jobban erősödtek. A XV–XVI. században a krakkói egyetemen számos magyar diák tanult, volt olyan év, hogy a hallgatók egynegyede magyar volt.

A Jagellók rokonságába tartozott a Szapolyai és a Báthory család is. Szapolyai János felesége Jagelló Izabella, Báthory Istváné Jagelló Anna volt. Báthory Istvánt 1576-ban választották lengyel királlyá, uralkodásának egy évtizede Lengyelország egyik legfényesebb korszaka volt, jelentős területeket foglalt el ekkor Oroszországtól. Uralkodása alatt gazdagodtak a lengyel-magyar kapcsolatok, Krakkóban működött az erdélyi ügyeket intéző kancellária. Vilnában és Kolozvárott egyetemet alapított, a jezsuiták vezetésével. Báthory titkos terve az volt, hogy lengyel segítséggel űzi ki hazájából a törököt, de ebben halála megakadályozta. Az

erdélyi fejedelmek ezt követően egyformán keresték a lengyel rendek barátságát, II. Rákóczi György lengyel koronára törő ambíciói azonban az önálló Erdély hanyatlásához vezettek.

1683-ban Sobieski János, az utolsó nagy lengyel király hatalmas győzelmet aratott a törökök fölött Bécs falainál, ami elindította Magyarország felszabadítását is. Párkányánál kivívott győzelmével szabadult fel Esztergom.

A XVIII. század elején II. Rákóczi Ferenc és Bercsényi Miklós lengyel földön kerestek menedéket, innen indultak hazájukba, amikor zászlót bontottak a szabadságért. A seregben lengyel önkéntesek is harcoltak. Rákóczi esélyes volt a lengyel trónra is, és bízott a lengyel–orosz szövetség megvalósulásában. A szatmári béke után háromezer kuruc felkelő keresett menedéket lengyel földön, egy ideig Rákóczi is itt élt, reménykedve a cár segítségével.

A XVIII. század utolsó harmadában Lengyelország teljesen elvesztette önállóságát, három alkalommal is felosztották Poroszország, Oroszország és Ausztria között. Az üldözöttek gyakran választották Magyarországot, számíthattak a magyar nép együttérzésére. A reformkor nemzedéke nagy rokonszenvvel tünt ki a lengyelek iránt, az országgyűléseken gyakran emeltek szót érdekükben.

Az 1848–49 évi szabadságharcban aktívan vettek részt a lengyelek. Elég megemlíteni Bem József és Dembinszki Henrik tábornok hadseregparancsnokok, valamint Jozef Wysocki tábornok hadtestparancsnok nevét, aki a lengyel légió főparancsnoka volt. A tábornoki, törzstiszti karnak 35 lengyel származású tagja volt.

Az első világháborúban Galícia területén nagy csaták zajlottak. A közös hadsereg katonái nemcsak Galíciát, de Magyarország határait is védték. A harcokban több százezer ember esett el. Több száz katonai temető őrzi emléküket.

A második világháború kitörése után több mint százezer lengyel menekült érkezett Magyarországra, miután a magyar kormány – Kárpátalja visszatérte után – megnyitotta a határt, és rendelkezett befogadásukról, menekülttáborokat létesített. A magyarok baráti szeretettel fogadták őket. Mintegy 60-70 ezer lengyel katona Magyarországon keresztül jutott el a nyugati szövetségesekhez. 1940 és 1944 között Balatonbogláron lengyel nyelvű gimnázium működött.

A lengyel-magyar szolidaritás 1956-ban is megmutatkozott. A magyar forradalom előzménye a lengyelek júniusi poznani felkelése volt. A forradalom egyik jelszava a lengyelekkel való szolidaritás volt, a tüntetők szabadságot követeltek Lengyelországnak. A lengyelek gyűjtést rendeztek a magyar forradalom megsegítésére, orvosságot és vért küldtek Magyarországra.

Nem véletlenül született tehát a régi lengyel mondás: „*Lengyel, magyar két jó barát, együtt harcol, s issza borát*”. Az ezeréves kapcsolatok gazdag történetének sok emléke van. Induljunk el Dél-Lengyelországba, az egykori Galíciába, a Pienninek, Beszkidék vidékére, Krakko, Tarnó, Jarosló, Krosno környékére, Szent Kinga, Szent Hedvig, Balassi Bálint, Báthory István, Rákóczi Ferenc, Bem József emlékeinek felkutatására.

A két ország történelmi határa a Dunajec folyó volt. Kezdjük itt barangolásunkat, a határvidéken, ahol érzékelhetően jelen vannak a magyar emlékek. A határvidéken két vár néz egymással farkasszemet, a folyó jobb oldalán Nedec, a túlsó parton Czorsztyn vára. Mindkét vár egy-egy mészkősziklára épült, melynek alját egykor a hegyi folyó hullámai ostromolták. Ma már megszéldült a vad folyó, völgyzárógátát építettek, csendes víztározóvá szélesedett a folyó, elborítva a falu történelmi központját is.

Czorsztyn vára ma már rom, de romjaiban is megkapó. harmincöt méterre magasodik a víztározó fölé. A tatárjárás idején az itteni faerődben talált menedéket IV. Béla leánya, Szent Kinga és férje Szemermes Boleszló lengyel király. A XIV. században azután kővárat emeltek a régi erőd helyén. Itt lépett le a lengyel földre Nagy Lajos királyunk, s lánya, Hedvig itt találkozott először Jagelló Ulászlóval. 1790-ben villámcsapás érte a várat, leégett, azóta romokban hever.

A vártól néhány kilométerre található a folyón a kikötő, ahonnan több mint száz év óta indulhatnak a turisták gorál tutajosokkal, végighaladva a Pienninek-hegység festői szurdokvölgyén, egészen Szczawnicáig. A legszűkebb részen csak 12 m széles a folyó. Talán nem is sejtik a résztvevők, hogy a tutajozást egy magyarnak, Szalay Józsefnek köszönhetik. **Szczawnica** a hajdani magyar *fürdőhelyek* világát idézi. Ásványvízforrásai régi idők óta ismertek. 1828-ban

a magyar Szalay István és felesége vette meg a falut, és elhatározták, fürdőhellyé építik ki. A két fő forrást később róluk nevezték el István- és Jozefina-forrásnak. A fürdő igazi megalapítója azonban fiuk, Szalay József volt. Ő tervezte, építtette a jellegzetes épületeket, fürdőházakat, villákat, a fürdő parkját, amik meghatározzák a város képét. Az ő ötlete volt, hogy a házakat festett címerekkel díszítsék. A házak bejárata felett kis táblákra festett díszek színesítik az épületeket. Ő honosította meg az 1840-es években a tutajozást is, a vendégek szórakoztatására. Végrendeletében az egész várost a Krakói Tudományos Akadémiára hagyta, hogy az „a lengyel nép javát szolgálja.” A városka temetőjében lévő Szalay kápolna falán 2002-ben emléktáblát állítottak Szalay József tiszteletére. Lengyel és magyar nyelven ez olvasható: „Szalay József emlékének, aki a szczaunicei gyógyfürdőt megalapította és a dunajeci tutajozást megálmodta. Honfitársai.”

Ószandec (Stary Sącz)

A települést egy 1186-os oklevél említi először. 1257-ben Szemeremes Boleszló királytól kapott városi rangot. IV. Béla királyunk hozzá adta feleségül szentéletű lányát, *Kingát* 1239-ben. Kingának sikerült rávennie férjét, hogy mindketten tisztasági fogadalmat tegyenek. A tatárjárás elpusztította Lengyelország déli részét is, és sokakat tett földönfutóvá. A királyi pár előbb Podolinba menekült, majd Czorsztyn várában húzódtak meg. Kinga nagymértékben vállalt részt az újjáépítésben, teljes vagyonát a rászorulóknak megsegítésére fordította. Szegényeket segített, betegeket ápolt, nem rettent meg a legsúlyosabb betegségektől sem. Alattvalói rajongásig szerették, s a lengyel nép édesanyjaként emlegették. 1249-ben hazalátogatott, hogy apja segítségét kérje a lengyelek számára. Kinga több templomot, kolostort építtetett, és gondoskodott felszerelésükről, ezek közül legjelentősebb az ószandeci *klarissza kolostor* volt. Férje 1279-ben bekövetkezett halála után szétosztotta a rámaradt vagyonát, és Jolán húga társaságában, aki szintén megözvegyült, az ószandeci kolostorba vonult be, ahol először egyszerű nővérként, 1284-től a kolostor vezetőjeként élt. Egy újabb tatár betörés 1287-ben elpusztította a kolostort, Kinga és a szerzetesnők ismét Czorsztyn várában találtak menedéket, ahol magyar katonák szabadították fel a tatárok ostroma alól. A szabadulás után Kinga irányításával újjáépítették az ószandeci kolostort, s ott élt 1292-ben bekövetkezett haláláig. Jolán ezt követően a gnieznói klarissza kolostorba ment, ahol ma is nyugszik. Kinga sírjához azonnal zárándokolni kezdtek lengyelek és magyarok, s tisztelete később sem halványult. 1690-ben VIII. Sándor pápa boldoggá avatta, 1715-ben XI. Kelemen pápa a lengyelek és litvánok égi pártfogója címet adományozta neki. II. János Pál pápa 1999. június 16-án Ószandecen avatta szentté, nagyszámú magyar zarándok részvételével. A szentté avatásra készült el a kolostor elé egy monumentális (7 m magas és 11 m széles) székely kapu, amit a székelyföldi Gelencén faragtak a két nép barátságának emlékére. A kapura Kinga és Hedvig képét, a magyar és lengyel címet, a napot, a holdat, és csillagokat faragták.

A kolostor belső udvarába egy barokk kori toronykapun át jutunk. A falakon freskókat láthatunk. A templom román eredetű, a szentély, a karcsú támpillérek közti mérműves, csúcsíves ablaksor gótikus stílusban készült, az alsó ablaksor és a templombejárat már barokk kori átépítést mutat. A szentélyhez csatlakozó kisablakos rész fölötti sgraffito szegély késő reneszánsz díszítés. A templom belső berendezése barokk. A főoltár ezüst szobrai a Szentháromságot ábrázolják, a jobb oldali fekete márvány oltáron Kinga képe látható. A szószék gazdagon faragott, a hajó falain lévő freskók szenteket ábrázolnak. A templomhoz csatlakozik a vasráccsal elzárt gótikus Kinga-kápolna, ahol a királynő márvány szarkofágja áll.

Sok történet, legenda övezi Kinga emlékét, fák, patakok, források őrzik nevét. A kolostor falánál fakadó forrást természetesen Szent Kinga-forrásnak nevezik.

Krakkó (Kraków)

A császári fővárost, Bécsset leszámítva talán nincs még egy olyan külhoni város, amely annyi szállal kötődne a magyar történelemhez, kultúrához, mint Krakkó. Számos utcájához, épületéhez kötődik magyar emlék. Krakkó 1000 óta püspöki, 1038 óta fejedelmi-királyi székhely, 1609-ig Lengyelország fővárosa. 1257-ben Szemeremes Boleszlótól kapott városi kiváltságjogokat. Szepsi Csombor Márton, az első magyar nyelvű nyomtatott útleírás, az *Europica varietas* szerzője írja: „Az lengyelek az ő metropoljuk felől ily proverbiummal élnek: Si Roma non esset

Roma, nostra Cracovia esset Roma.” – azaz: Ha Róma nem lenne, a mi Krakkónk lenne Róma. A város magyar emlékeinek bemutatása könyvnyi terjedelmet igényelne, s ezt meg is tette Petneki Áron Krakkóról írt nagyszerű művében. E cikk keretében most csak a legfontosabb magyar emlékhelyeket emeljük ki.

Látogatásunkat a Visztula fölött magasodó Wawel dombon kezdjük, ahol kialakult a város világi és egyházi központja. A *Waweli székesegyház* 1320-tól kezdve 1733-ig a lengyel királyok koronázásának helyszíne, és a késő középkortól a lengyel uralkodók temetkezési helye is. A templom tehát a lengyelek nemzeti panteonja, zarándokhelye, de több részén találunk magyar történelmi vonatkozásokat is. Jobb oldalt, középtájt található *Szent Hedvig (Jadwiga) síremléke*. A fehér márvány síremlék imára kulcsolt kézzel ábrázolja a királynőt, fejénél a magyar Anjou címerrel. 1902-ben készítette Antoni Madeyski lengyel szobrász. Sírjára latin nyelvű epitáfiumot véstek: *„Itt nyugszik Hedvig, Lengyelország csillaga, aki szívét megfektezte az ész oka által, és önmagát legyőzte. Ő volt a szegények rózsája, inkább kedves, mint hatalmas akart lenni, nem volt benne a gőgnek vagy haragnak szikrája sem. Ő jaj, elveszett a nyomorultak vigasztalója a mi szent királynőnk, anyánk, reményünk, bizodalunk.”*

Nagy Lajos király lánya, Hedvig 1374-ben született, tíz éves korában hozták Krakkóba, ahol Lengyelország királyává koronázták. 1386-ban feleségül ment Jagelló Ulászló litván nagyfejedelemhez. 1397-ben Prágában kollégiumot alapított a litván teológusoknak, és kieszaközölte a pápánál, hogy a krakkói egyetemen létrejöjjon a teológiai fakultás. Fiatalon, élete virágjában távozott az élők sorából 1399-ben, s végrendeletében ékszerait, pénzét a szorult anyagi helyzetben lévő egyetemre hagyta. Máiog úgy tisztelik, mint a krakkói egyetem második megalapítóját. Bár halála után azonnal szentként tisztelték, s a XV. század elejétől szorgalmazták boldoggá avatását, hivatalosan csak 1997-ban emelte II. János Pál pápa a szentek sorába. A székesegyház főoltára mögött, a sekrestye bejárata mellett áll az a feszület, amelynél Hedvig imádkozni szokott. A hagyomány szerint a kereszt meg is szólalt Hedvig imája hatására. Ezt alatta egy magyar nyelvű márványtábla hirdeti: *„A mi Megváltónk, a keresztre feszített Jézus Krisztusnak ezen arcképe, amely a legnagyobb tisztelettel e rámában van elhelyezve, őseink tradíciója szerint beszélt Szent Hedvig lengyel királynővel, Lajos magyar és lengyel király leányával, Jagelló Ulászló első feleségével, aki híres volt szent életéről s halála után a különféle csodákról. Úgyszintén te is, vándor, hallgasd meg, mit mondanak néked a te Urad néma sebeinek jelei, és gondold meg, mily hálásnak kell néked irántuk lenned!”* Hedviget először ide temették el.

A főoltár mögötti kápolnában található *Báthory István síremléke*. A monumentális vörös márvány síremlék a királyt fél oldalára támaszkodva feke ábrázolja, teljes fegyverzetben, fején a lengyel korona, jobbában kormánypalcát, baljában országalmát tartva. Felette angyalok tartanak egy márványtáblát a következő latin nyelvű felirattal: *„A legjobb és legnagyobb Istennek. Báthory Istvánnak, Lengyelország királyának, a béke és a háború művészetében nagynak, az igazságosnak, kegyesnek, boldognak és győztesnek, aki Livóniát és Polockot megszabadította a muszkáitól, a kiváló férjnek [állította] Jagelló Anna, Lengyelország királynéja 1594-ben. 1586. december idusa előtti napon halt meg. 10 évig, 7 hónapig és 12 napig uralkodott, 56 évet élt. Isten, a Lengyel Köztársaság és Litvánia számára visszaállította Polockot és Livóniát az Úr 1583. évében.”* A síremlék alsó részén mindkét oldalon a Báthoryak sárkányfogás címere látható, alabástromból kifaragva. A reneszánsz domborművet az itáliai Santi Gucci készítette. A kápolna felszerelését is az özvegy adományozta, közülük a mai napig fennmaradt egy Báthory címerrel díszített miseruha.

Báthory István sírja a székesegyház kriptájában, egy jobbra eső fülkében található, a többi lengyel királysír között. A király érckoporsóján az öt érzék allegorikus alakját ábrázolták. 1877-ben bukkantak rá, a kápolna restaurálása során. A kápolna és a sír a Krakkóban járt magyarok zarándokhelye lett az évszázadok során. II. Rákóczi Ferenc *Vallomásában* leírja, hogy 1701-ben, miután megszökött a bécsújhelyi börtönből, Lengyelországba menekült, s Krakkóban felkereste őse sírját.

A székesegyház baloldali hajójában áll a várnai csatában elesett *I. Ulászló jelképes síremléke*, amit ugyancsak Antoni Madeyski készített 1906-ban. A királyt a csatamezőn, egy ismeretlen tömegsírba temették. A Várnában emelt mauzóleumban ennek a síremléknek a másolata található.

Csak felsorolászerűen említsünk meg még néhány magyar vonatkozást a székesegyházban. *Nagy Kázmér gótikus síremlékét* utóda Nagy Lajos állította, magyarországi mesterek farag-

ták, piszkei vörös márványból. *Jagelló Ulászló márvány síremléke* szintén ebből az anyagból készült. A *Zsigmond-kápolnát*, ami a lengyel reneszánsz egyik legszebb alkotása, Öreg Zsigmond király építtette, *kazettás mennyezetét* Báthory felesége, Jagelló Anna arannyal borította be. *Jagelló Anna síremléke* is ebben a kápolnában található. *Hedvig síremléke* mellett láthatjuk *Czillei Annának*, Jagelló Ulászló második feleségének sírlapját. Alatta üvegszekrényben állították ki *Hedvig királyi jelvényeinek másolatát*, a fából készült jogart és országalmat.

A *székesegyház kincstárában* is több magyar emlékekkel lehet találkozni. Hedvig és Báthory István halotti koronája, jogara, a Báthory koporsójából előkerült arckép, a Kinga királyné által készíttetett koronakereszt, a textíliák közt Báthory által adományozott sárkányfogas címeres miseruha látható.

A *Wawel királyi palotája* a közép-európai reneszánsz egyik legszebb alkotása. Építésében budai kőfaragók és építőmesterek is részt vettek. Hasonló lehetett a budai vár palotája is. Itt tartották 1539-ben Jagelló Izabella és Szapolyai János magyar király esküvőjét. Itt választották királlyá Báthory Istvánt 1576-ban. A koronázást május 1-jén a székesegyházban tartották. 1657-ben II. Rákóczi György erdélyi fejedelem megszálló serege a lengyel-magyar kapcsolatok árnyoldalait idézi. A hadsereg főparancsnoka Bethlen János volt, aki *Erdély története* című művében így írt erről: „(A fejedelem) szerencsétlen nemzetünket a lengyelek elleni igazságtalan, kedvezőtlen, minden ok nélkül kezdeményezett és viselt harcba kényszerítette. Pedig azok őseinknek és elődeinknek soha, még a legkevesébb sem ártottak. De azután rövid időn belül méltó büntetést fizettünk az annyira igazságtalanul indított támadásért.”

A fegyvertárban és a kincstárban szintén találhatunk magyar emlékeket, többek között azt a kardot, amit a pápa küldött Báthorynak, egy csillagokkal díszített erdélyi pánccinget, amit IV. Ulászló király viselt, valamint magyar huszár fegyvereket.

A város hatalmas Főpiac tere (Rynek) a legfőbb ünnepek, események helyszíne volt. A *Mária templom* tornyából óránként hallható a „hejnal”, a magyar eredetű ébresztő hajnal-nóta. A legenda szerint a dallam azért szakad meg hirtelen, mert a városra rátörő tatárok lelőtték a riadót fújó trombitást. A környező házak pincéiben sok helyen tároltak magyar borokat, míg fönt borkimérés működött. Az egyik ilyen épület Balassi Bálintot is felidézi.

Balassi Bálint háromszor járt Lengyelországban, s ott összesen több mint öt évet töltött. Először 1570 és 1572 között menekültként élt Krosno környéki birtokain, de valószínűleg már ekkor megfordult Krakkóban is. Másodszor 1576 áprilisában, mint Báthori István pártfogoltja, a király koronázására érkezett a városba. Harmadik lengyelországi tartózkodása során 1589-1591 között Krakkóban, illetve a tőle 60 kilométerre lévő Dembnóban tartózkodott. Krakkói tartózkodására emlékeztet a Főpiac téri „Kosokhoz” címzett ház, a későbbi *Potocki palota* Szent Anna utcai oldalán 1995-ben felavatott bronz emléktábla. A házat 1577-ben Báthory István a hűségére tért Bekes Gáspárnak ajándékozta, akinek felesége Szárkándy Anna magyar borpincét nyitott benne. Bekes Gáspár 1579-ben bekövetkezett halála után az özvegy a dembnói kastély urához, Wesselényi Ferenchez ment feleségül. Az emléktáblát, Balassi domborművével, magyar, lengyel és latin felirattal, a neves lengyel szobrászművész, Bronislaw Chromy készítette. Felirata tudatja, hogy „*Balassi Bálint, a magyar reneszánsz legnagyobb költője az itt álló házban lakott 1590-ben*”. A latin nyelvű szöveg a költő életcélját tükrözi: „*Életünk, amellyel a sorsnak tartozunk, a haza üdvére fordítandó*”

A szomszédos épület a *Szepesi palota*, ahol a XVII–XVIII. században az örökös szepesi sztaroszták, a Lubomirskiak laktak. A Zsigmond király által 1412-ben elzalogosított szepességi városok közigazgatását a szepesi sztaroszták vezették. Ezt a tisztséget több évszázadon keresztül a Lubomirski család töltötte be, akik kiterjedt magyarországi kapcsolatokkal rendelkeztek. A ház úrnője volt Elzbieta Lubomirska, aki támogatta II. Rákóczi Ferencet és 1711-ben menedéket adott a neki.

A *Jagelló Egyetem* Európa legősibb egyetemei közé tartozik. 1364-ben alapította Nagy Kázmér. Hedvig királynő bőkezűen az egyetemre hagyta minden vagyonát, így Jagelló Ulászló 1400-ban újraalapította a már szünetelő egyetemet. Ekkor épült fel a Collegium Maius épülete, amely ma is otthont ad az ünnepi egyetemi tanácsüléseknek. Itt található az egyetem történetét bemutató múzeum is. Az egyetemen a középkortól kezdve számos magyar diák tanult és sok híres magyar professzor oktatott. A régi, kézzel írt könyvekben lehet böngészni a hajdani professzorok és diákok neveit. Mátyás király udvari csillagásza, a humanista tudós

Ilkuszi Márton is az egyetem professzora volt, halála után az egyetemre hagyta csillagászati felszerelését, műszereit, köztük egy fém éggömböt. A kiállításon Hedvig királynő és Báthory István képét is felfedezhetjük, s megnézhetjük a Hedvig-jogarnak nevezett rektori jogart.

A magyar diákok egykori szálláshelye a Bracka utca 5-7. szám alatt álló *Bursa Hungarorum* volt. A jelenleg elhanyagolt állapotú épületen magyar nyelvű márványtábla látható a következő felirattal: „Ez az épület adott otthont a 15. és 16. században a Krakkóban tanuló magyar diákoknak, akik a magyar kultúra dicsőségére, hazájuk javára lengyel földön gyarapították ismereteiket a nagy hírű Jagelló Egyetemen.”

Minden nemzet diákjainak megvolt a maga szálláshelye, és temploma. A magyar diákok a *Ferences templom* kápolnájába jártak. A templom másik magyar vonatkozása, hogy itt temették el 1268-ban boldog Szalómét, aki II. András fiának, Kálmánnak volt a felesége. Kálmán a muhi csatában meghalt, az özvegy ezután ferences kolostorba vonult. Ide temették el Wesselényi Ferencet is, de sírja később tűzvész áldozata lett.

Az egyik közeli óvárosi utcában (Golebia ulica 20.) működött a XVI. század első felében *Hieronimus Wietor nyomdájá*, ahol a török hódoltság korai évtizedeiben csaknem másfélszáz magyar könyvet nyomtattak ki. Itt készült egyebek mellett 1527-ben és 1531-ben Heyden Sebald *Puerilium colloquiorum formulae* (Gyermekek társalgásának formái) című könyve latin, német, lengyel és magyar nyelven, 1536-ban Gálszécsi István énekeskönyve, 1549-ben Dévai Bíró Mátyás *Orthographia Ungarica Azaz igaz Irás Modjairól való Tudomány* című műve.

Krakkó az említetteken kívül még számos magyar emléket tartogat a látogatóknak, most azonban induljunk tovább, kelet felé.

Wieliczka

A város *sóbányájáról* lett világhírű. A hagyomány szerint, amikor Kinga hazalátogatott a tatárjárás után, megnézte a neki ajándékozott aknaszlatinai sóbányát, ahová – birtokba vétele jeléül – bedobta gyűrűjét. Amikor két évvel később a wieliczka-i sóbányát megnyitották, az első kitermelt sótömbben megpillantották a királyné gyűrűjét. Az mindenestre tény, hogy a sóbánya megnyitásához Kinga Magyarországról hozott bányászokat.

A bányában kialakított hatalmas Kinga-kápolnában mindent az ő tiszteletére faragtak ki a bányászok, akik a XIII. század óta védőszentjüként tisztelik. A főoltárt Kinga szobra díszíti, a kápolna oldalfalain is mindenhol sóból faragott szobrok, domborművek találhatók.

Dembnó (Dębno)

A Krakkó–Tarnow főútvonalon található kisváros *várkastélyánál* érdemes megállni, mert fontos magyar vonatkozása van. A kastély 1470–1480 között épült, kis dombon áll, egykor vízcsatorna vette körül. A terméskőből és vörös téglából épített épület homlokzata késő gótikus-renaisszánsz. A várban többször vendégeskedett Balassi Bálint 1589 és 1591 között. A költőt Báthori hajdani titkára, bizalmasa, Wesselényi Ferenc hívta meg ide, aki a vár ura volt. Ekkoriban nem volt ritka, hogy magyar nemesek várakat birtokoltak Lengyelországban. A ház úrnője, Szárkány Anna, aki egyes vélekedések szerint a Célia versek ihletője lehetett. Balassi 1590. május 9-én innen dátumozta levelét, melyet Zamojski kancellárhoz írt, a török elleni háborúban való részvétele ügyében.

Belépve a váruddvarra fa folyosót találunk, amelyből nyílnak a kiállítási termek. A belső udvarban található Balassi Bálint lengyel és magyar nyelvű bronz emléktáblája, amit a Tarnóvi Magyarbarát Társaság állított 1988-ban: „Balassi Bálint renaisszánsz költő, a magyar irodalmi nyelv megeremítője. Az 1589-1591 években volt vendégként a várban”. A földszintről nyílik a konyha, kamra, az ebédlő, a házi patika és a borospince lejárata. A kastély termeiben renaisszánsz-barokk intarziás bútorkkal, díszes szőnyegekkel, fegyverekkel, képekkel berendezett kiállítás található, s ami számunkra különösen érdekes, egy külön teremben emlékeznek Balassi Bálintra. Bemutatják Balassi lengyelországi életének helyszíneit, itt írt verseit. A Balassi-kiállítást 1995-ben a Petőfi Irodalmi Múzeum Krakkóban állította ki, ez az anyag került át azután Dembnóba, állandó kiállításként. A várkastély legszebb helyiségei a zeneterem, a lovagterem és a hozzá csatlakozó kápolna.

Tarnó (Tarnów)

Tarnów nevének régi magyar alakját már alig használják. Pedig talán ez a város őrsi – Krakkó mellett – a legtöbb magyar emléket. A Tarnowski család a XIV. századtól kétszáznegyven éven át volt a város ura, ez alatt az idő alatt virágzó városává fejlődött.

A Tarnowski családnak sok kapcsolata volt a magyar uralkodókkal. Tevékenyen részt vettek a Nagy Lajos, majd a Jagelló Ulászló személyéhez fűzhető perszonálunió létrejöttében. Jan Tarnowski 1521-ben fegyverrel sietett a magyarok megsegítésére a törökök ellen. 1528-ban fél évre Szapolyai Jánosnak engedte át várát, a város pedig befogadta a Ferdinándtól vereséget szenvedett király udvartartását. Szapolyai innen szervezte az ellentámadást, hogy ismét birtokba vehesse az országot. A Tarnowskiak síremléke a *Katedrális* szentélyében van. A szentély másik oldalán a város egy későbbi vezetője, Janusz Ostrogski herceg és magyar felesége, Serédi Zsuzsanna késő reneszánsz síremléke található.

A XVII–XVIII. században a háborúk pusztításai nyomán hanyatlásnak indult a város, alig maradt lakossága. Lengyelország felosztása után, 1782-ben az osztrák uralom alatt álló Galícia egyik tartományi központja, négy évvel később püspöki székhely lett, ami megalapozta újbóli növekedését, így Lemberg mögött Galícia második legnagyobb városává fejlődött.

Bár Tarnó óvárosában számos értékes műemléket láthatunk, számunkra legfontosabbak *Bem József emlékei*. Bem József 1794-ben itt született. Szülőházát lebontották, de helyén a XIX. század közepén emelt épületen 1910-ben emléktáblát helyeztek el. *„Ezen a helyen állt a ház, amelyben 1794. március 14-én Bem József tábornok született.”*

Bem nevét az 1830–31-es lengyel szabadságharc során ismerte meg a világ. Az osztrakenai ütközetben már reménytelen helyzetben, bátorságával fordította meg ütegeivel a csata menetét. Az orosz seregek ellen azonban kevés volt a bátorság és elszántság. A szabadságharc leverése után emigrációba ment. 1848 őszén a bécsi forradalom katonai főparancsnoka volt, novemberben Magyarországra érkezett, s Kossuth az erdélyi hadsereg parancsnokává nevezte ki. Négy hónap alatt egész Erdélyből kiűzte az ellenséget. A bukás után áttért a mohamedán hitre, hogy török tábornok lehessen. Abban reménykedett ugyanis, hogy török oldalon tovább harcolhat az oroszok és osztrákok ellen. A törökök azonban kerülni akarták a konfliktusokat, és a szíriai Aleppóba helyezték Bemet, új nevén Murád pasát. Itt halt meg 1850-ben. 1929-ben exhumálták földi maradványait, hogy hazaszállítsák szülővárosába. A Bem hamvait szállító vonat diadalmenetben haladt át Magyarországon. Minden településen hatalmas tömeg fogadta. Budapesten a Nemzeti Múzeum előtt ravatalozták fel, s nagy ünnepséget rendeztek. Tarnóban is nagy volt a lelkesedés, a lengyel püspöki kar mégsem engedte, hogy lengyel földben nyugodjon, mivel mohamedán hitre tért. Ezért egy tavacska mesterséges szigeten, hat monumentális jón oszlop emeli magasba a díszes kőszarkofágot. A mauzóleum a városi parkban, a központtól mintegy két kilométerre északra található. Egyik oldalán csak születésének és halálának évszáma: 1794–1850 szerepel, a többin lengyel, török és magyar nyelvű felirat található. Magyar sírfelirata: *„Bem apó, a magyar szabadságharc legnagyobb hadvezére 1848–1849”*. A tó partján lengyel és magyar nyelvű tábla tájékoztatja a látogatókat Bem életéről és tetteiről.

A Walowa utcán a régi városfal északkeleti részén egy kis téren áll Bem egészalakos szobra, mely a tábornokot magyar honvéd egyenruhában ábrázolja, mellén magyar érdemrenddel. A talapzaton lévő lengyel felirat: *„Bem József tábornok – Tarnów szülőtte – Magyarország és Lengyelország hőse”*. A szobrot a Tarnóvi Magyarbarát Társaság kezdeményezésére 1985-ben állították fel. Mellette is magyar nyelvű tájékoztató tábla található.

A forgalmas Krakkói utcáról nyíló Petőfi Sándor téren – a testvérváros Kiskőrös ajándéka-ként – a költő bronz mellszobra áll. Bejáratánál hatalmas székelykapu, előtte lengyel és magyar nyelvű tábla mutatja be a költő életútját. A székelykapura *Az erdélyi hadsereg* című verse két versszakát vésték:

*„Mi ne győznénk? Hisz Bem a vezérünk!
A szabadság régi bajnoka!
Bosszuálló fényel jár előttünk
Osztrolenka véres csillaga.*

*Két nemzet van egyesülve bennünk,
S mily két nemzet! a lengyel s magyar!
Van-e sors, amely hatalmasabb, mint
E két nemzet, ha egy célt akar?”*

A székelykaputól Petőfi szobraig kopjafasor húzódik, melyeken Bem hadjáratának helyszíneit hirdetik a feliratok. Ezt a kaput is székely faragók készítették, mint az ószandecit.

A Főtér közepén álló reneszánsz téglapártázzal koszorúzott Városháza ad otthont a Helytörténeti Múzeumnak. Az épület a XIV. században épült, és 1567 és 1584 közt nyerte mai alakját. Oldalához karcsú torony csatlakozik. A földszinten három teremben található a Bem József emlékkiállítás. A múzeumi anyag magvát, több száz Bessel kapcsolatos iratot, levelet, metszetet, képet tartalmazó magángyűjteményt Lippóczy Norbert ajándékozta a múzeumnak. A Lippóczy család generációkon keresztül tokaji bort szállított Lengyelországba. Lippóczy Norbert 1929-ben telepedett le Tarnóban, és a lengyel-magyar emlékek kitartó gyűjtője lett. A múzeumba belépve a bejáratnál lengyel és magyar zászló előtt látható a tábornok kisméretű szobra. A kiállítás bemutatja Bem életútját, lengyelországi és magyarországi állomásait, több okmány másolatot, képet, levelet, személyes emléktárgyat láthatunk itt. A múzeum másik magyar vonatkozású kiállításán az Erdélyi csatorkép meglévő darabjait mutatják be. A körképet az 1890-es években Jan Styka vezetésével egy festő csapat készítette, és Bem József nagyszabedű csatáját mutatja be. A körképnek nagy sikere volt mind Budapesten, mind Varsóban és Lembergben. Ezt követően azonban anyagi viták miatt a festő több mint hatvan részre vágta, és egyenként értékesítette. A múzeum az 1980-as évektől Lippóczy javaslatára célul tűzte ki a körkép fellelhető darabjainak összegyűjtését. Eddig több mint húsz darabot sikerült azonosítani, s nagy részét a múzeumban bemutatni.

Lippóczy mintegy 30 ezer darabos ex libris gyűjteményt ajándékozott a főtér két reneszánsz házában otthont kapott Területi Múzeumnak, több mint kétszáz darabból álló, 200 éves üvegfestmény gyűjteményét a katedrális mellett lévő Egyházkerületi Múzeumnak ajánlotta fel.

Jaroszló (Jaroslaw)

1711 februárjában Rákóczi udvari kíséretével a Jaroszló közelében lévő wysockói birtokára ment, mivel tárgyalni akart az orosz cárral. Hosszabb időt töltött Jaroszlóban, ahol az Orsetti-házban lakott. Itt találkozott júniusban Nagy Péter cárral és Ágost lengyel királlyal. A megígért segítség azonban elmaradt, mivel az oroszok vereséget szenvedtek a törököktől. Az *Orsetti-ház* a főtéren található, sarkain masszív támpillérekkel megtámasztva. A szép pártázatos reneszánsz épületet az Itáliából ideköltöző Orsetti család építette 1570-ben.

A városban népes kuruc emigráció maradt Rákóczi távozása után is. A *plébániatemplomban* temették el az emigránsok jelentősebb személyiségeit. Itt halt meg 1747-ben Krucsay István, az emigráció pénzügyeinek intézője, és a legendás Jávorka Ádám, aki elfogta az áruló Ocskay Lászlót, és aki hazamentette a Lengyelországban hányódó nagy értékű Rákóczi-levéltárat. Itt temették el 1750-ben Bercsényi harmadik feleségét, Kőszeghy Zsuzsannát.

Przemysl

Przemysl története ezer éves, stratégiai helyzetének köszönhetően fontos szerepet játszott a történelemben. Várkastélya középkori eredetű. 1878 és 1914 közt a város körül egy 15 kilométer átmérőjű körgyűrűszerű *erődrendszert* épített ki a monarchia, melynek 44 erődje 1-2 kilométer távolságban húzódott egymástól. Európa harmadik legnagyobb erődje épült itt ki, amely a Kárpátok hágóit, Krakkót és Sziléziát védte. Az első világháborúban az erődváros jól állta az első ostromot, de 1915 márciusában nem bírta a több mint kétszeres túlerőben lévő orosz hadsereggel, a hideg és az éhínség kapitulálásra kényszerítette a védőket. Előzőleg felrobbantották az erődöket. A város védőjeként harcolt a méltatlanul elfeledett Gyóni Géza költő is, itt született megrázó verse, a *Csak egy éjszakára*.

Három hónappal később a német csapatokkal megerősített egyesített haderő ellentámadása során visszafoglalta Przemyslt. A galíciai harcokban több százezer katona esett el. A katonatemetők rendbetételét az 1980-as évek második felétől kezdték meg. A Városi Múzeumban egykori katonafelvételek, képeslapok, újságok, levelek idézik a világháborús harcokat.

Krosno környéke

Krosno, a tokaji borúton fekvő város árumegállító joggal rendelkezett. A XVI–XVII. században nagy mértékben a tokaji aszúnak köszönhette gazdagságát. Krosno főterén az egyik árkádos polgárház annak idején Dobó István tulajdona volt.

Krosno és környéke *Balassi Bálint emléké*t idézi. 1570 tavaszán a Magyarországról elmenekült Balassi család tízezer arany forintért megvásárolta a Krosno közelében lévő Kamenyec várát, a hozzá tartozó Odrzykón falut, valamint Zmigród mezőváros felét. Az üzlet Rymanów városában kötötték meg, ahol a család az első hónapokat töltötte. A városka ekkor az ariánusok egyik központja volt. Mindkét városban a gimnázium falán Balassi domborművet állítottak 2003-ban. Az emléktáblákat nagyszabású kulturális rendezvénysorozat keretében adták át.

A *kamenyeci várban (Kamieniec)* hosszabb időt töltött a költő, valószínűleg ott fordította 1572-ben németről magyarra a szülei vigasztalására szánt „*Az beteg lelkeknek való füves könyvecskét*”. A vár bejáratánál is látható egy Balassi emléktábla, amit szintén 2003-ban állítottak. A várat a XIV. században Nagy Kázmér király építtette, ma nagyrészt romos.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Lengyelországban a magyar emlékeket példás módon őrzik, ápolják és folyamatosan újabb emléktáblákkal, emlékművekkel gyarapítják. Balassi Bálintnak öt emléktáblát avattak a közelmúltban. Gyakoriak a magyar kulturális műsorok, kiállítások. Krakkóban 1994-ben újra megnyílt az 1918 és 1939 közt működött főkonzulátus. Dél-Lengyelország és Magyarország közel száz települése, régiója, egyeteme, intézménye közt van kulturális, tudományos kapcsolat, együttműködés. Ennek ellenére hétköznapi szinten az ezeréves lengyel-magyar barátság napjainkban mintha halványulna. Utjainkon alig-alig találkoztunk magyarokkal. Érdemes lenne a kedvelt úti célok közé ismét felvenni a lengyelországi kirándulást. Nem bánjuk meg!

Udvarhelyi Nándor

Irodalom: *Bács Gyula:* Délkelet-Lengyelország Bp. 1981. – *Banburski, Kazimierz:* Tarnów múltjáról Magyar Napló Bp. 2001/6. – *Bethlen János:* Erdély története 1629–1673. Bp. 1993. – *Kapronczay Károly:* A magyar-lengyel történelmi kapcsolatok évszázadai Bp. 2000. – *Kovács István–Petneki Áron (szerk.):* Bámulám a Visztulát... Krakkó a magyar művelődés történetében Bp. 2003. – *Kovács István:* A Szczawnicai gyógyfürdő és Szalay József emléktáblája Európai Utas Bp. 2002/2. – *Kovács István:* Három emléktábla Balassinak Európai Utas Bp. 2004/1. – *Kupinski, Andrej:* Műemlékek városa Magyar Napló Bp. 2001/6. – *Petneki Áron:* Krakkó (Magyarok nyomában külföldön) Bp. 2001.

I. világháborús emlékek az Isonzó völgyében és a Karszton

Külföldi utazásaink során megkülönböztetett figyelemmel közeledünk a magyar emlékekhez. Így vagyunk ezzel az Isonzó-völgyében is, ahová a Felső-Száva medencéjéből két úton juthatunk be. Az egyik Kranjska Gorából/Kronauból vezet a Vrsic hágón át az Isonzóhoz, a másik Tarvisióból a Predil-hágón át jut le az Isonzó völgyébe. A magyar turisták inkább ez utóbbit keresztül közlekednek, ezért most mi is ezen az úton indulunk el, majd a Kobarid – Nova Gorica – Stanjel vonalon haladunk végig.

Erőd a Predil-hágón

A hágó stratégiai jelentőségére a szlovén oldalon egy emlékmű figyelmeztet. A piramisszerű építmény előtt fekvő bronzoroszlán viszont nem az első világháborúban, hanem az 1809-ben itt harcoló osztrák csapatokra emlékeztet. Az út rövidesen egy XIX. század második felében épült romos erőd belsején halad keresztül. Ebben az időben a Monarchia hadmérnökei a birodalom határán sorra építették kisebb-nagyobb védelmi rendszereiket és ebbe a láncba tartozik ez is. Az erődök azonos mérnöki terv szerint épültek, de földrajzi környezeténél fogva ez jóval kisebb. Négy ágyú és nyolc géppuska védte az 1900-ban befejezett erődöt. Az olasz tűzéréség 1915-ben lőtte szét.

Log pod Mangartom

Az erdőtől lefelé az alpesi falvak településképét mutató Log pod Mangartom falucska végén az út melletti köztemetőnél találjuk a *katonai sírkertet*. Szinte sehol nem látunk hozzá hasonlót. A többiben már elismultak a sírhalmok, itt vélhetően azért, mert mindenkit egyenként temettek el, még ma is kivehetők a domborulatok. A fejfa gyanánt állított vaskeresztek a rájuk erősített névtáblákkal máig őrzik az ott nyugvók emlékét. A névtáblák sok mindent elárulnak. Csatáról csatára lépdelünk, ha az évszámokat olvasgatjuk. 1915 nyarának halottait a köztemetőben temették el, a caporettoi ütközetben – 1917 őszén – elesetteknek már csak tőlük messze, a hegy lábánál találtak helyet. A névtáblák azt is elárulják, hogy a Monarchia sokféle nemzetiiségének katonái nyugszanak itt. Magyar nevekkel csak elvétve találkozunk. Az Isonzó felső folyásánál is küzdöttek magyarok, de csak kevesen, mert ide a hegyi harcokban jártas és erre kiképzett osztrák, szlovén, cseh és bosnyák alakulatokat hozták. A hadsereg sokszínűségére utal a sírkert közepén 1916-ban felállított szoborkompozíció is. A siltés sapkában hegyet fűrésző osztrák hegyivadász mellett egy széles nadrágú fezes bosnyák katona áll. S hogy még színesebb legyen a kép, Jozef Kofranek prágai művész alkotásán négy nyelven tudatják, hogy a Rombon (a temető felett emelkedő Mangart hegység német neve) és a Flitscher Becken (a boveci medence) hős védői emlékére állították.

Bovec/Plezzo/Flitsch

A hétszáz éves városkának a szlovén mellett nem az olasz, hanem német neve az ismerőbb. Ez már jelzi, hogy történelem során inkább a hágókon át könnyen elérhető Karintia vonzaskörzetéhez tartozott, mint a meredek hegyekkel elválasztott olasz Friulihoz. Ez a városképben is tükröződik: futómuskátlikkal díszített alpesi stílusú házak, gótikus templom tartozik az utcaképhez. A városka északi végén, ahol a Koritnica az Isonzóba fut és találkozik a Vrsic és a Predil hágóról érkező út, van egy szép sírkert. Bejáratánál a három nyelvű tájékoztató tábla láttán szomorúan kérdezzük: az osztrák-magyar hadseregben nem harcoltak magyar katonák, hogy egyetlen magyar feliratot sem látunk? A sírkert főhelyén álló hatalmas kereszt tövében a kis magyar kopjafa története feloldja szomorúságunkat. A győri Révai Miklós Gimnázium tanulója egy nyírségi fafaragó ajándékként a helyiek engedélye és hozzájárulása nélkül helyezték el 1992-ben. Bár jószándék állította, mégis szabálytalan volt, ezért eltávolították, de megőrizték. Pár év múlva az új emlékmű felállításával egy időben ismét elhelyezték, de most a kopjafaállítók tudta nélkül. A két emlékmű ma már együvé tartozik.

A sírkertet a ciprusok négy részre osztják. Az egyik negyedben szabályos rendben követi egymást 1922 sírkő, a többi háromban nincs egy sem. Bovec a két világháború között Olaszországhoz tartozott, az olasz állam pedig exhumáltatta a temetőben nyugvókat, majd a kobaridi közös emlékhelyen gyűjtötték össze csontjaikat. Ezért üres most a sírkert háromnegyede.

Tolmin/Tolmino/Tnlmein

Az Isonzó középső szakaszán fekvő várost egy XVI. században élt Nioletti nevű olasz történétíró köti a magyarokhoz. Az ő munkájában olvashatjuk, hogy „*Tolminci lakói a népköltészet különböző műfajaiban dicsőítették Krisztust, a szenteket, valamint Mátyás királyt és a magyarok több neves emberét.*” Sok száz évvel később nem így tekintettek a magyarokra. A folyó itt nagy kanyarral tágas, stratégiai szempontból két ok miatt is fontos medencét ölel körül. Az egyik ok, hogy ide az Isonzó mellékfolyóinak völgyét követve több út érkezik Belső-Szlovéniából, a másik pedig az, hogy a folyón átvezető hidat mindvégig az osztrák-magyar csapatok tartották a kezükben. Ezért volt két éven keresztül a város az olasz támadásoknak kitéve, ezért itt gyűjtötte össze a Monarchia hadvezetése 1917 szeptemberében csapait és indította innen októberi nagy támadását. Az offenzívához német egységeket is szállítottak, akiknek a pergőtüze után indította támadását az osztrák-magyar gyalogság. Az első napon nagyon sok olasz katona esett el, de a központi hatalmak csapatai is nagy árat fizettek a győzelemért. Így azután a városka környékén az olaszoknak, a németeknek, osztrákoknak és magyaroknak egyaránt volt okuk emlékeket állítani.

Tolminban, az Isonzó partján találjuk a *német katonák emlékkápolniját*, amit 1938-ban egy német vállalkozó építtetett. Érdekes kettősségre figyelhet fel a látogató: a karszti kő kemény rusztikus külsőt ad az épületnek, de belül az itt nyugvó katonák neve apró mozaikkockákon

olvasható. A központból jól táblázott út vezet a *Zatolmin* városrészen keresztül a Tolmin patak völgyén felfelé a legszebb és hozzánk legközelebb álló világháborús emlékhöz, a *Javorcai Szentlélek-kápolnához*. Egy osztrák-magyar közös dandár katonái 1916 elején határozták el, hogy az elesett bajtársaik nevét őrző táblák védelmére egy kápolnát építenek. Februárban kezdték a gyűjtést, március elején letették az alapkövet, november elsején pedig már felszentelték. Gondoljunk bele, hogy miközben tombolt az ötödik és a hatodik isonzói-csata, *Remigius Geyling*, bécsi építész és egy magyar mérnök, *Jablonski Géza* idelopta a valóban boldog békeidők szecessziós stílusát. Ahogyan a szecesszió stílusa áthatotta az egész Monarchiát, úgy sugározza ez az épület, hogy a Monarchia hadseregének katonái számára készült. A torony alatti homlokzatot a magyar és az osztrák címer tölti ki, az oldalhajókat pedig Ausztria tartományainak címerei díszítik. A belső teret mértani motívumokkal festett kék faoszlopok három hajóra osztják. A szentély fehér, szecessziós oltára élesen elválnak a külsőt meghatározó fekete, és a belsőben domináló kék színtől. Az oldalfalakat borító fatáblák – akár egy könyv lapjai – hajtogathatók, s innen a név: *Halotti könyv*. A „könyv lapjaira” 2808 nevet égettek, közöttük rengeteg magyar név található.

Solkan/Salcano

Az Isonzó Solkan falucskánál lép be a Goriziai-medencébe. Észak felé az Isonzót egyetlen boltózzal átívelő híd után a folyó egyre keskenyedő völgye tűnik fel. Nyugatra a meredek falú Sabotino szakad le a folyópartra, dél-nyugatra az Oslavia emlékmű, s a Podgora jelent átmenetet a síkság felé. A Sabotinónak a temető felé eső része a második világháború utáni határreljölőknél köszönhetően olasz terület lett. Kerítéssel védett út vezet át rajta a határral kétévágott, szőlőültetvényvel borított dombvidékre, a szlovéniai Brda-ra és az olasz Collióra, ahol a mi tokajinkhoz hasonló nevű „tokai”-bort termelik. A folyó bal partján a kolostor-templomáról könnyen felismerhető Szent Hegy, a Sveta Gora, vagy mint Somogyváry írja, a Monte Santo uralja a tájat. Délre az Isonzó völgye medencévé tágul, hozzánk közel Nova Gorica sokemeletes házai, távol Gorizia vára mutatja, hogy melyik a történelmi város, s melyik az új.

A történelem nem kímélte a halottakat. A második világháború során a hídra szórt bombákból ide is hullottak, a háború után pedig az emberi nemtörődömség tette meg a magáét: a sírkövek már porladoznak, a névtáblák részben lehullottak. A morzsolódó, táblák nélküli kövek a haza hálátlanságáról szólnak. Ha már az egyetlen alumíniumlapba sűrűsödő életek ezreit követelte, legalább a nevüket megőrizhette volna az utókor. De van más üzenet is: néhány sírkövön már ott vannak – talán az örökkévalóságig – a győri gimnazisták által feltett táblák. A temető közepén áll a térség legnagyobb emlékműve, előtte pedig Polyák Ferenc szatmári fafaragó honvédsisakot mintázó kopjafája. A környeztet gondozott, csak az emlékezők által gyűjtött gyertyák csomjai rontják a képet, de megbocsátóan nézünk rájuk, mert látogatásainkat tanúsítják. Az emlékmű régi írástáblájának üres helye viszont felelősségünkre figyelmeztet: pótolni kellene. A temető szögletében látható kis kőgúlát négy honvéd emlékére a hozzátartozók állították. A győri tanulók munkájának köszönhetően megtudjuk, hogy a közös sírban Gyurcsák János, Jancsó József, Jáger János és Antal István nyugszik, akik 1915. október 23-án estek el.

Volcje Draga

Nova Gorica után Koper felé haladva az első falu elején azonnal szembetűnik a katonatemetőt jelző sárga táblácska. A sírokat jelölő kőtömbök még szép sorakoznak, de már csak egyen találunk névtáblát. Köztük egy kicsi, magányos síremlék és középen a 76. gyalogezred hazajutott bajtársainak szeretete jelül emelt kőgúla.

Rence

Volcje Dragától nem haladunk tovább a Koper felé vezető úton, hanem a temetőt elhagyva rövidesen balra, a Doberdó felé fordulunk. Néhány kilométer után *Rencébe* térünk be, ahol a templom előtti kis térről vezet az út a köztemetőhöz. Mellette találjuk a katonai sírkertet, ahol a megszokott kép fogad. A kőkeresztek a temető kerítéséhez rögzítve sorakoznak, rajtuk lévő kis pléhtáblákon még jól olvasható a katonák neve. A sírhalmok és keresztek nélküli temető közepén álló emlékmű arra figyelmeztet, hogy osztrák és magyar katonák temetőjében járunk. Az egyik oldalán német nyelvű szöveg olvasható, ma még a másikon is ki tudjuk betűz-

ni a magyar sorokat: „Doberdón sok honvéd vére csordult, / néptelen szent serege halt a messze honért, / akiknek nincs ide vésvé nevük, / szívekbe írótak azok!” Újra kellene vésní a betűket és az előtte fekvő karszti mészkőlapon Jeney Henrik tüzérszázados nevét is, aki 1916. július 25-én esett el a Doberdó legvéresebb pontján, a San Michélen. Két héttel később a Doberdó már az olaszok kezére került. Talán lesz majd magyar szervezet, önkormányzat, amelyik vállalja ezt a munkát. Az emlékműre helyezett, nemzeti szalaggal átkötött koszorúkat látva meglepődhetünk, hogy ez megvalósul.

Rence Zigoni

Rencéből a Zigoni nevű falurészbe a templomtól délre, rövid bekötőúton jutunk el, ahol már tábla jelzi a gyümölcsösök között megbúvó katonatemetőt. Érdemes vállalnunk a keresést, mert kö emlékei nagyon beszédesekek. Az előző temető obeliszkjének szövegéből arra következtettünk, hogy osztrák és magyar katonák sírjai fölött jártunk, itt a sírkövekre vésett szöveget olvasgatva arra kell gondolnunk, hogy a Monarchia soknemzetiségű hadseregének temetőjében vagyunk. A sírkert közepén áll a Karszt talán legnagyobb, láthatóan művész által tervezett emlékműve. Előtte sírkövek sorakoznak. Haladjunk el előttük, betűzzük ki a neveket és az állítatók üzenetét. Az elsőt *Hier ruhet* (Itt nyugszik) kezdettel egy osztrák katona részére készítették. A következő mind közül a legkisebb, az írás sem kőfaragó mester munkája, mégis ez ragad meg legjobban bennünket. Azt mondja el nekünk, hogy az itt nyugvó *Horog Antalt, a 29. népfelkelő gyalogezred szakaszvezetőjét nagyon szerethették „emlékét őrző bajtársai”, hiszen a háború után elhozták ide ezt a kis kőoszlopot. A harmadikon ugyan német szöveg olvasható, de feltételezhetjük, hogy dr. Wenzel Prokupek Csehországból jött el meghalni. Majd a *Tuhaj povciva Nyugodj békében* – kérelem a szlovén Doroteja Cotic-nak szól. „Lz Dornberg” olvashatjuk tovább. A közeli Dornbergből bevonult katonának megadatott, hogy hazai földbe temessék el, nem úgy, mint *Jaroslav Radechovskynak*, akié az utolsó síremlék. A sírkő formája alapján ítélve zsidó katona lehetett, és talán a messzi *Galiciából szőlította ide a behívóparancs.**

A temetőkerítéshez rögzített kőkeresztek tábláscskáit azt is elmondják, hogy az elesetteket véres harcok közben temették el. Soknak még a „dögcéduláját” sem tudták kibontani, s így mint ismeretlen került a sírba bajtársai mellé. Feltűnő az is, hogy egy tábláscskára több név is került, mert nem volt idő mindegyiküknek külön keresztet állítani. Azt sem tudjuk meg, hogy melyik egységben szolgáltak, és mikor érte őket a gyilkos golyó. Így azután Balogh József, Róth András, Hegedűs Sándor majdnem olyan névtelen, mint a mellettük nyugvó ismeretlen „ungharese”.

Nova Vas

Rencetől a dombtetőt koronázó mireni (Merna) kolostor felé haladunk egészen a szlovén-olasz határig. Ha a „trianoni határ” kifejezést azonosítjuk a természetes módon fejlődő térséget kettéosztó, politika diktálta határmegvonással, akkor erre is illik ez a jelző, amit a két világháború között a magyarok által állított *emlékművek* is bizonyítanak. A Opatje Selóba a határ mentén jutunk el, ahol a feltűnően nagy templom előtt továbbhaladva érünk Nova Vas falucskába. Itt egy kis gazdaság kertjében található négyzetes kőgúla kőkeretbe vésett felirata az tudatja, hogy a Doberdót védő 4. honvéd gyalogezred hazajutott katonái emelték szenvedésük színhelyén és ottmaradt bajtársaik emlékére. Ennek a párja a határ másik oldalán, a San Martino del Carso falu fölötti dombon áll. Az egyik emlékmű a határmegállapításnak köszönhetően Szlovéniába, a másik, néhány kilométerrel odébb már Olaszországba került. A kőkeret alatti tábla a második világháború idején összetört. A már-már pusztuló emlékművet a nova gorica múzeum kutatóinak köszönhetően 1986-ban restaurálták és néhány évvel később az ő javaslatukra került a megsemmisült tábla helyére a győri Révai Miklós Gimnázium tanulóival hozott új tábla. Rajta a diákok fogadalmá: *Sorsotok a miénk marad!*

Klanec pri Komnu

Ahol az Opatje Selóból Hudi Logon át Gorjansóba vezető út a Klanec pri Komnu nevű falucska közepén térré szélesedik, egy magányos emlékmű melletti kis fa árnyékában megpihenhet az utazó. Három lépcsőre helyezett kőkockából karcsú oszlop emelkedik ki. Az oszlopon szomorúfűz, a kőkockán kivehetetlen írás és babérral ölelt koronás címerünk rajzolata sejlik. Miközben a padról nézzük az emlékművet, sorra fogalmazódnak meg a kérdések: Kik állították és milyen pénzből? Miért ide, egy kis falu közepére? Kik harcolhattak itt és miért

volt ez a hely számukra emlékezetes? S végül pedig: kit és miért zavart a magyar felirat és címer, hogy megpróbálták eltüntetni? Emiatt szomorúak lehetünk, de oldódik szomorúságunk, ha arra gondolunk, hogy a falu szép környezetet alakított ki ennek a kicsi magyar emlékek.

Gorjansko

A Brestovica felé vezető úton, a falu végén van a Karszt legszebb és legnagyobb katonatemetője. A Doberdó elvesztését követően a magyar csapatokat a Karsztra vonták vissza, ahol 1916 nyarán az újonnan épített állásokban megmerevedett a front. Ezután viszonylag békésebb időszak következett, ami lehetővé tette, hogy a temetőket mérnöki munkával alakítsák ki. Ezt az igényes kertépítő tervezést látjuk magunk előtt, amíg a fák árnyékában sétálunk a görög amfiteátrumokat idéző hatalmas dolinában. A bejáratától kezdve egy klasszicizáló stílusú kápolnához vezető sétány két részre osztja a kertet. A jobbra és balra húzódó teraszokon termésköperem védi a kőkeresztekkel jelölt sírokat. Az eddig látott temetőkben a kereszteket már kikezde az idő, félig elmorzsolódtak, szürkék vagy zöldes színűek, és jobbára nem a sírok fölött, hanem a temetők kerítésénél állnak. Itt viszont a keresztek vakító fehéren jelölik a sírokat. A bejáratnál lévő tábla adja meg erre a magyarázatot: osztrák támogatással a közelmúltban újjitották fel. A kápolna két oldalán húzódó teraszokon egyedi síremlékek találhatók. Egyiket-másikat már körülölelte a zöld növényzet, a betűk elmosódtak, néhányon viszont még olvashatók. Ha szemben állunk a kápolnával, balra a harmadik sorban zöld agavék között áll Gróf Dezső a 32. gyalogezred századosának sírköve, mellette Flórián Antalé, akik 1917 júniusában estek el. De nem a Monarchia hadseregének temetőjében lennénk, ha a szomszédos német nyelvű sírkő után Silviu Laslóra nem románul emlékeztek volna az állítatók. Azon is elgondolkodhatunk, hogy milyen nemzetiségű lehetett. Elrománosodott erdélyi magyar „Silviu” keresztnévvel, vagy román, aki valamiért magyar, bár románosan írt keresztnévet („Laslo”) kapott.

Sveto

Miközben Gorjanskóból visszatértünk a Nova Gorica – Koper útvonalra, kis kitérőt teszünk Svetoba. A háború idején a kis falu XVIII. századi barokk templomában a háború idején tábori kórházat rendeztek be. A templom előtt elhaladva találjuk meg a sírok nélküli sírkertet, amelyben feltűnően magas obeliszk áll. Amíg a nagyranőtt fűben lépegetünk Juhász Gyula sorára – „A sírokon nőtt virágok is mosolyognak a tavaszban” – gondolva egyszerre vagyunk szomorúak és bizakodóak. Szomorú, hogy a két babérfa zöldjével teljesen körbefont síremléken kívül semmi nem emlékeztet arra, hogy itt több száz magyar katona csontjai porladnak. Bizakodóak pedig azért lehetünk, mert a katonarvosok által állíttatott oszlopon már új tábla hirdeti, hogy a magyarságnak is gondja van a temetőre, és mert a szemben lakó polgármester minden évben gondoskodik, hogy halottak napján koszorú kerüljön az emlékműre. Köszönet érte!

Stanjel

Komen felől érkezve már messziről feltűnik a Wipach völgye fölé emelkedő mészkőrögre épült régi és a hegy lábánál elterülő új Stanjel. Egyszerre találjuk szépnek és riasztónak. Szép, hogy megmaradt a középkor, riasztó, hogy teraszosan épült házakban nincs élet. Az élet leköltözött a hegy tövébe a vasút mellé, ahol egy mély dolinában van a katonatemető. Az egyik helyi turisztikai könyv így ír róla: *Ez az egyik legszigorúbb, és az alkonyi fényben legszomorúbbnak látszó katonatemető, amelyet az első világháború hátrahagyott.* Joseph Ulrich főhadnagy, építész tervei alapján 1916–17-fordulóján kezdték kialakítani, és 1918-ban fejezték be orosz hadifoglyok segítségével. A háború idején a stanjeli várban hadikórház működött, s azokat temették ide, akik ott haltak meg. Mai formáját az 1930-as években kapta, amikor az olaszok nagy anyagi ráfordítással helyreállították. A második világháború előtt szép kerítéssel vették körül, melyből csak néhány káddal díszített kőoszlop maradt fenn. Az idő a fakereszteket teljesen eltüntette, a sírok közötti keskeny ösvények is alig kivehetőek, a bejáratú kapuk és a kerítés utolsó nyomai is eltűntek. Ami máig megmaradt az a temető főhelyén gránitalapzatú álló, a szecesszió és a dór stílus keverékét mutató templomszerű emlékmű és egy magyar zsidó katonasírköve. A domb lábánál kis templom áll, amelyet Ausztria és Magyarország címerei díszítenek. Rajta a következő felirat olvasható: „Filius optimis – patria grata”. *A legjobb fiainak – a hálás haza.*

Dr. Bedécs Gyula